

Florica BECHET
(Universitatea din București) | Tehnica variantelor la Tacit
(*Annales* I-VI)

Abstract: (*The Technique of Variants at Tacit (Annales I-VI)*) In the present paper we highlight some of the modalities which pertain to style, to the manner of writing, by which Tacitus succeeds in imposing on his readers (in the first six books of the *Annales*) a certain point of view, in a way which is not at all evident. I have proposed, as the foremost method of accomplishing this goal, a so-called technique of variants. After inventoring these variants, I have tried to group them and to emphasize the effects obtained through each category.

Keywords: *Tacitus, Annales, style, technique, variants*

Rezumat: În lucrarea de față evidențiem câteva dintre modalitățile stilistice, de scriitură, prin care Tacitus, în *Annales* (studiu limitat la primele șase cărți) reușește să impună cititorilor săi un anumit punct de vedere, fără ca acest lucru să fie făcut în mod evident. Am propus, ca modalitate principală a realizării acestui lucru o așa-numită tehnică a variantelor. După inventarierea acestor variante, am încercat o clasificare a acestora și o evidențiere a efectelor obținute prin fiecare categorie în parte.

Cuvinte-cheie: *Tacitus, Annales, stil, tehnică, variante*

Așa cum pentru izbânzile sau înfrângerile republicii romane au existat scriitori străluciți, nici pentru povestirea epocii lui Augustus n-au lipsit talente frumoase (Titus Livius, Cremuntius Cordus, Cornelius Nepos) „înainte de a se fi lăsat cotropite de lingușire; cât timp au trăit, frica a falsificat istoria lui Nerone; după moartea lor, ea a fost urzită din uri, proaspete încă”¹. De aceea Tacitus se angajează, după cum mărturisește în cartea I, 1 a *Analelor*, să povestească ultimele clipe ale lui Augustus, domnia lui Tiberius și a celorlalți *sine ira et studio* „fără ură și părtinire”.

Așa cum remarcă Sergiu Pavel Dan, în lucrarea *Spiritul Romei*, referindu-se la concepția istorică a lui Tacitus, el este mai ferm decât Titus Livius. Perspectiva crepusculară, tonul amar și sceptic, pesimismul taciteic, ideile ambigue despre oameni și structuri politice sunt izvorâte din evenimentele evocate, din realitățile istorice care erau astfel. Cutia Pandorei, care, suprimând vechea concordie, după cum relevă Sergiu Pavel Dan, când „oamenii nu erau stăpâniți de patimi urâte, își duceau viața fără viții, fără crime, și, de aceea, fără pedepse sau constrângeri. Și nu era nevoie de vreo răsplată, pentru că omul, din pornire proprie, umbla pe căi cinstite” (*Ann.* III, 26). Acestui impuls

¹ Traducerea Eugen Lovinescu. Am ales această traducere pentru a fi în concordanță cu lucrarea lui Sergiu Pavel Dan. Totodată, traducerea lui Lovinescu pune foarte bine în evidență tehnica variantelor, putându-ne baza chiar și numai pe textul în română.

posesiv și egoist îi datorează dintotdeauna existența „regimurile tiranice care la unele neamuri s-au statornicit pentru totdeauna” (*Ann.* III, 26). În această perioadă orice nemernic putea să rostească vorbe de ocară, să stârnească ura împotriva oamenilor cinstiți, fără să se teamă de vreo pedeapsă, dacă ținea în brațe chipul împăratului.

Amândoi istoricii, Tacitus și Titus Livius, sunt nemulțumiți de incongruențele, nepotrivrile derutante dintre diferitele surse de informații consultate. Însă T. Livius nu face altceva decât să remarce inconvenientul, în timp ce Tacitus indică substratul nepotrivrilor, se răfuește cu colportorii (cei care răspândesc zvonuri, știri false), precum și cu părtinitorii. Bănuiala că Drusus, fiul lui Tiberius, a fost otrăvit este respinsă de Tacitus, cu toate că *rumores* întăreau opinia sa, în general nefavorabilă, asupra lui Tiberius: „Niciun scriitor de încredere nu le întărește” (*nullo auctore certo firmantur*). Tacitus justifică acest zvon astfel: „Am crezut totuși nimerit să amintesc și de acest zvon pentru ca să am prilejul de a respinge printr-o pildă izbitoare tradițiile neadevărate, îndemnând totodată pe cititori, să nu pună mai mult temei pe zvonurile de necrezut, primite totuși cu lăcomie de mulțime, decât pe adevărul neîntinat de minciună” (*Ann.* IV, 11). Pe contemporanul lui Augustus, Titus Livius, îl interesa mai ales funcționalitatea educativă a virtuților strămoșești chemate să redreseze o ambianță infestată (devastată, distrusă) de vicii. În timp ce la Tacitus accentul cade pe capacitatea istoriei de a demasca, de a înfiera (de a condamna cu toată severitatea), de a stârni teama de judecata posterității. Această demascare se face uneori prin ceea ce s-ar putea numi „tehnică a variantelor”.

Tehnica variantelor de exprimare a lui Tacitus a constituit un subiect deschis mai multor exegeți, între care și Eugen Cizek. Tacitus, relevă Eugen Cizek, în lucrarea sa *Tacit*, s-a învederat un maestru al insinuării. Scriitorul se îndoia de multe ori sau simula dubitația și utiliza în acest scop numeroase mijloace. Mai ales pasajele obscure sunt impregnate de diferite nuanțe, ambiguități, polisemie, construcții disjunctive, dubitații, *rumores*.

Ceea ce nu s-a realizat până acum și vom încerca noi să facem în această lucrare este o ordonare și clasificare a mijloacelor folosite de Tacitus pentru realizarea lor.

1. a) Realul apare mai degrabă sugerat decât amănunțit desfășurat; astfel, scriitorul îl face pe cititor părtaș la reconstituirea faptelor, lăsându-l să aleagă una dintre variantele date, evident, atunci când Tacitus nu înclină spre una dintre ele.

b) Dubitația asupra cauzelor unui eveniment cu rezultate nefavorabile pentru Roma și poporul roman (cum ar fi moartea celor doi nepoți, Lucius și Cassius, posibili urmași ai lui Augustus) este realizată de autor fără a se pronunța de partea vreuneia dintre cele două afirmații: ei se stinseră repede „fie de moarte bună, fie uciși de mașteră lor, Livia” (*mors fato propera uel nouercae Liuiæ dolus abstulit*, *Ann.* III, 3). Însă prin plasarea în final a variantei rele, care umbrește personalitatea despre care se vorbește (în cazul de față, a Liviei), cititorul rămâne cu impresia nefavorabilă. Socotim că acest lucru este realizat intenționat de către Tacitus.

2. a) În cadrul unei dubitații mai mari există și o dubitație secundară. Astfel, dubitația mare ar fi marcată de „unii spuneau” (care conține părerea bună)... „alții

spuneau” (care conține părerea proastă), iar, în cadrul ei, există dubitația „fie... fie” (*Ann.* I, 9; 10: *Hi... Dicebatur contra... siue ... seu*). Dubitația mare are aici și o valoare antitetice dată de cuvântul *contra* „dimpotrivă”. Părerea bună: unii spuneau că „dragostea de fiu și nenorocirea unui stat, în care legile nu mai au nicio tărie, îl târâse la războaie civile... voind să răzbune uciderea tatălui său, îngăduise multe lui Antoniu și lui Lepidus...”.

Părerea proastă: alții spuneau, dimpotrivă, că „dragostea de fiu și interesul republicii îi slujise numai de pavăză a poftelor de domnie. Tânăr și fără vreo însărcinare publică, ademenise prin dărnicii pe veterani, pregătise o armată, corupsese legiunile consulului, se prefăcuse binevoitor față de partidul lui Pompei, și dobândise în sfârșit, printr-un decret al senatului fascele și pretura. Smulsese consulatul fără voia senatului și îndreptase împotriva republicii armatele ce i se încredințase spre a le îndrepta împotriva lui Antoniu”. Nici în viața casnică nu era cruțat: „răpise lui Neron nevasta, întrebând în bătaie de joc pe pontifi: dacă se poate însura după datină cu o femeie însărcinată... Pe Tiberiu nu și-l luase moștenitor din dragoste sau din grijă pentru republică ci, cunoscându-i trufia și cruzimea, își căutase gloria unei nefericite comparații”.

b) Și în cadrul dubitației secundare părerea nefavorabilă este plasată la urmă: Hirtius și Pansa muriseră fie că fuseseră uciși de dușmani, fie că Pansa murise din pricina otrăvii vărsate în rană și Hirtius, ucis de proprii lui soldați din îndemnul lui August (*caesis Hirtio et Pansa, siue hostile illos, seu Pansam uenenum uulneri adfusum, sui milites Hirtius et machinator doli Caesar abstulerat... I, 10*).

c) De cele mai multe ori, în varianta nefavorabilă există mai multe dubitații secundare și, în general, spațiul acordat părerilor nefavorabile este mai mare decât cel acordat părerilor favorabile. Poate de aici și concluziile trase de către exegeții lui Tacitus asupra pesimismului său.

3. Variantele sunt duble sau triple, gradate sau fără gradație.

a) Variantă triplă fără gradație: I, 62, când o altă armată romană în frunte cu Germanicus a venit să îngroape oasele celor trei legiuni ale lui Varrus distruse în pădurea Teutoburgică și Germanicus a pus cea dintâi brazdă pe mormânt, Tiberius nu l-a aprobat „fie că lua în nume de rău toate faptele lui Germanicus, fie că, prin priveliștea atâtor oameni rămași neîngropați, socotea că se slăbea avântul de luptă al soldaților, fie că era de părere că demnitatea unui general, împodobit cu auguratul și cu riturile cele mai vechi, nu trebuia pătată prin atingerea lucrurilor de îngropăciune” (*seu cuncta Germanici in deterius trahenti, siue exercitum imagine caesorum insepulorumque tardatum ad proelia et formidolosiore hostem credebat; neque imperatorem auguratu et uetustissinis caerimonis praeditum adirectare feralia debuisset*). Din punctul de vedere al credibilității și din punct de vedere etic, cele trei variante sunt perfect echivalente.

b) Alteori, variantele triple sunt gradate, ca în I, 14 „unii... alții... cei mai mulți” (*alii... alii... plerique*), accentul căzând pe ultima dintre ele. O dovadă în plus a faptului că, aici, accentul cade pe cea de-a treia propunere care i se face lui Augustus rezultă și

din răspunsul acestuia, cu referință, în special, la ea: „unii propuneau să i se des titlul de «Mamă», alții, de «Mamă a patriei»; cei mai mulți, să i se adauge lui Tiberiu și titlul de «Fiu al Iuliei». Tiberiu repeta „că trebuie să se pună mai multă măsură în onorurile acordate femeilor. El însuși se va arăta cu aceeași măsură față de onorurile ce i se vor acorda și lui”.

Și în I, 18 întâlnim o dubitație gradată: „unii... alții... cei mai mulți” (*hi... illi... plurimi*).

c) O astfel de gradație este ascendentă ca și aceea, ascendentă la nivelul sensului, din II, 6: „Arhelaus se grăbește să vină la Roma fie nebănuind viclenia, fie temându-se că, dacă s-ar crede că-și dă seama de ea, va fi adus cu forța” (*metuens in urbem properat; non ob crimina quae fingebantur, sed angore*); sau din I, 76, unde dubitația este, formal, descendentă: „unii... alții... câțiva”, iar, semantic, ascendentă, pentru că părerea celor câțiva este acuzația cea mai gravă. De data aceasta, Tacitus nu aprobă varianta cea mai rea (situație rară), intervenind prin amendamentul „lucru de necrezut totuși”. Deci lipsa lui Tiberius de la spectacolul dat de Drusus și Germanicus a fost răstălmăcită astfel: „Unii spuneau că nu venise, neputând suferi adunările; alții că, fiind de felul lui posomorât, se temea să nu fie comparat cu August care lua parte la spectacole în chip foarte prietenos cu toți. Câțiva pretindeau chiar că voise să dea prilej fiului său să-și arate cruzimea, atrăgându-și ura poporului” (*cur abstinerit spectaculo ipse uarie trahebant: alii taedie coetus, quidam tristitia ingenii et metu conspirationis, quia Augustus comiter interfuisset. Non crediderim ad ostendendam saeuitiam moundasque populi offensiones concessam filio materiem, quamquam id quoque dictum est*).

d) Alteori, gradația este descendentă, ca în I, 80: Tiberius obișnuia să mențină magistrații cât mai mult timp în funcțiile lor. Părerile erau împărțite: „unii spuneau că stăruie în alegerile făcute odată de sila unei griji noi; alții, din invidie ca să nu se înfrupte prea mulți. Câțiva credeau chiar că, pe cât era de șovăitor la minte, pe atât era de șovăitor în voință” (*alii uariae traduntur, alii taedio nouae curae semel placita pro aeternis seuauisse; quidam inuidia, ne plures fruerentur; sunt qui existiment, ut callidum eius ingenium, ita anxium iudicium*). Alt exemplu este II, 38, unde, după discursul lui Tiberiu: „Cei mai mulți le-au ascultat însă, tăcând, sau cu un murmur înăbușit... Hortalus tăcu, fie de frică, fie că mai păstrase chiar și în sărăcie ceva din mândria străbună” (*Haec atque talia, quamquam cum adsensu audita ab iis quibus omnia principium, honesta atque inhonesta, laudare mos est, laudare mos est, plures per silentium aut occultum murmur exceperere... Egere alii grates; siluit Hortalus, pauore an auitae nobilitatis etiam inter angustias fortunae retinens*). De la „cei mai mulți” se ajunge la unul singur, Hortalus. Acest capitol ne amintește de I, 15, prin acel murmur înăbușit al poporului, ca și de III, 11. Cuvintele lui Tiberius au fost ascultate de cei mai mulți în tăcere sau „cu un murmur înăbușit”; poporul lipsit de dreptul său de a alege „nu se plânse decât murmurând ușor” sau, în III, 11: „Niciodată poporul nu-și îngăduise împotriva împăratului mai multe murmure sau o tăcere bănuitoare”. Lașitatea

poporul se putea manifesta în mai multe feluri (ambele variante sunt însă negate, ajungându-se la o tăcere acuzatoare pentru poporul însuși).

e) Alte dubitații descendente se referă la personaje și fapte secundare sau se cantonează numai la nivelul sensului: II, 42 „nebănuind viclenia sau temându-se să nu fie luat cu de-a sila, dacă ar fi părut c-o înțelege, regele sosi curând la Roma” (*ille ignarus doli uel, si intellegere crederetur, uim metuens in urbem properat*); sau „cei mai mulți doreau stăpânirea romană, alții domnia unui rege” (*plerisque Romanum, alii regium imperium cupientibus*); III, 64 „... fie că unirea dintre mamă și fiu era sinceră, fie că ura era ascunsă” (*sincera adhuc inter matrem filiumque concordia siue occultis odiis*).

4. Dubitația poate să aparțină tradiției, dar și lui Tacitus, ca în I, 15: „aflând de moartea lui August și de urcarea pe tron a lui Tiberiu, Blaesus întrerupse exercițiile obișnuite în semn de doliu sau de bucurie (*ob iustitium aut gaudium intermiserat solita munia*) – și aici varianta nefavorabilă este la sfârșit – sau în II, 22: „fie că socotea că-i era de ajuns conștiința faptei săvârșite, fie că se temea de invidia lui Tiberiu” (*metu inuidiae an ratus conscientiam facti satis esse*) ori în III, 30: *Idque et Maecenati acciderat, fato potentiae raro sempiternae, an satias capit aut illos cum omnia tribuerunt aut hos cum iam nihil reliquum est quod cupiant* (considerația îi aparține lui Tacitus).

După cum se vede, tehnica variantelor se manifestă și în descrierea psihologiei personajelor (persoane individualizate sau psihologia mulțimii).

a) Psihologia mulțimii. De labilitatea sufletească a acesteia (trecerea bruscă de la o stare sufletească la alta complet opusă) – ne sugerează Tacitus – profită cei care încearcă să o manevreze: I, 28 „se bucurau și se întristau după cum luna se lumina sau se întuneca... Drusus trimise iscoade în corturi. Chemând pe centurionul Clemens și pe toți cei iubiți de soldați pentru purtarea lor bună, îi împrăștie printre străji, printre posturi și păzitorii porților spre a-i ademeni prin speranță sau prin frică” (*prout splendidior obscuriorue, laetari aut maerere;... spem offerunt, metum intendunt*); I, 29: „Mulțimea e fără frâu: înspăimântă sau se teme; când se teme o poți înfrunța fără grijă. Stăpâniți de frica superstiției, era timpul să li se vâre și frica de generali, omorând căpeteniile răscoalei” (*terrere, ni paueant*); I, 65 „speriate sau răzvrătite” (*metu an contumacia*).

b) Personajele individualizate: II, 57 „Germanicus se luptă între mânie și stăpânire de sine” (*qualem ira et dissimulatio gignit responsum*); II, 66 „șovăind între frică și mânie (*inter metus et ira cunctatus*).

Când dubitația se referă la un personaj pozitiv, cea de-a doua variantă este cea favorabilă, spre deosebire de personajele negative, unde varianta a doua este cea nefavorabilă: II, 38 „Hortalus tăcu, fie de frică, fie că mai păstrase chiar și în sărăcie ceva din mândria străbună” (*paure an auitatae nobilitatis etiam inter angustiae fortunae retinens*); IV, 19.

5. O altă categorie de dubitație ar fi acele pasaje în care sunt prezentate evenimente asupra cărora autorul se pronunță oarecum indirect, adică fără ca afirmația

să fie categorică, realizată cu ajutorul verbelor: *a părea, a fi posibil*: I, 3; III, 3, III, 31 „Părănd că refuză, dorise totuși, ca înainte de a-și fi lepădat toga praetexta – să fie numiți «principi ai tinerimii» și desemnați «consuli»” (*necdum posita puerili praetexta principes iuventutis appellari, destinari consules specie recusantis flagrantissime cupiuerat*). „Părănd” este termenul care aparține lui Tacitus.

Părerile lui Tacitus sunt strecurate în text prin anumite cuvinte scurte, care dau cu totul alt sens și altă coloratură frazei, cum sunt: *dar, mai mult, decât, de altfel, e mai firesc, dimpotrivă*, sau prin verbe la conjunctiv.

6. a) Uneori, Tacitus intervine la sfârșit cu o frază explicativă, care exprimă propria sa părere.

b) Aceste explicații se pot găsi și între pasaje lungi în stil indirect, care exprimă diferitele păreri sau *rumores* (zvonuri). Ele pot fi detașate din text prin faptul că fraza este construită în stil direct, ca în I, 8: aici autorul intervine printr-o formulă foarte tăioasă, punând punctul pe I „Numai această formă de lingușire mai rămăsese!” (*ea sola species adulandi supererat*).

c) Afirmația lui Tacitus este, uneori, întărită prin „de fapt”, autorul asumându-și răspunderea acestei afirmații, pe care o prezintă ca fiind singurul motiv real. „De fapt” este pus totdeauna în antiteză printr-o conjuncție adversativă, „însă” (*sed*), cu falsa aparență prezentată mai înainte (I, 7).

d) Afirmația lui Tacitus e, câteodată, subliniată prin folosirea persoanei I. În IV, 20, afirmația este însoțită de dubitație: „Încep deci să mă îndoiesc dacă dragostea împăraților față de unii, dușmănia față de alții, ca și toate celelalte, atârnă de noroc și de zarul nașterii sau dacă nu cumva înțelepciunea ne poate pune în măsură ca, ferindu-ne de o independență trufașă sau de o supunere nedemnă, să ne croim un drum lipsit de năzuinți dar și de primejdii” (*Vnde dubitare cogor fato et sorte nascendi, ut cetera, ita principum inclinatio in hos, offensio in illos, an sit aliquid in nostris consiliis liceatque inter abruptam contumacia et deforme obsequium pergere inter ambitione ac periculis uacuum*). În III, 3 verbul la persoana I este un verb *sentiendi*: „se crede mai degrabă” (*facilius crediderim*). Și în acest caz părerea lui Tacitus este subliniată, de cele mai multe ori, prin cuvinte ca: *desigur, de fapt, într-adevăr*, termeni care relevă această părere într-un context format din *rumores*.

e) Dubitația mai este realizată și cu ajutorul sintagmelor: „nu se știe dacă” (*nec satis compertum est* – I, 5; III, 15), „rămâne de cercetat” (*integris animis diiudicandum* – III, 12).

Ambiguitatea, falsa speranță, care îi reduce sarcinile lui Tacitus, îl degreveză de greutatea unei afirmații categorice, reiese din sintagme precum: „ca și când”, „ca și cum”, „sub cuvânt că”, „sub pretext că” (I, 6 *simulabat*; I, 7 *tamquam, ut*; I, 47 *ut*; III, 31 *quasi*; IV, 57 *specie*). „Ca și cum” relevă și prefăcătoria unor personaje, ca în I, 47: prefăcătoria lui Tiberius, care „... ca și cum ar fi voit să plece, își alege tovarăși, și strânse bagajele, își pregăti corăbiile” (*ut iam iamque iturus legit comites, conquisiuit impedimente, adornauit nauis*). Lui Tiberius îi găsește și merite, pe care însă nu le afirmă cu certitudine, ci le pune sub semnul probabilității (III, 31): „La începutul

aceluiași an, sub pretext de a-și căuta sănătatea, Tiberiu s-a retras în Campania... E cu putință totuși să fi plecat pentru a lăsa pe Drusus să îndeplinească singur sarcina consulatului” (*Eius anni principio Tiberius quasi firmandae ualetudini in Campaniam concessit, longam et continuam absentiam paulatim meditans, siue ut amoto patre Drusus munia consulatus solus impleat*).

O altă variantă este „poate... sau... poate” (III, 3 *seu ... seu*).

Uneori, incertitudinea, lipsa capacității de a lua o hotărâre a lui Tiberius este reală (II, 40 *Tiberius anceps cura distrahere, uine militum seruum suum coerceret an inanem credulitatem tempore ipse uanescere sinerat*).

Dubitație și, de aici, tehnica variantelor se bazează pe o realitate anume: înclinarea sufletului omenesc, în funcție de particularitățile sale, către sentimente diferite, ca în II, 71.

f) În enunțul care exprimă îndoiala, Tacitus utilizează construcțiile disjunctive ale frazei, realizate prin una sau mai multe conjuncții, ca: „sau”, „sau... sau”, „fie... fie”, „dacă... sau” (*aut, aut... aut, seu... seu, siue... siue, an, ne... an*), printr-un cuvânt în ablativ și o conjuncție care introduce o propoziție interogativă indirectă, ca în II, 22 „din teamă de invidie sau fiindcă era încredințat că ajunge conștiința faptului împlinit” (*metu inuidiae an ratus conscientiam facti satis esset*); II, 38 „din frică sau pentru că păstra noblețea strămoșească și în vremuri de restriște” (*pauore an auitae nobilitatis etiam inter angustiae fortunae retinens*); III, 64 „din înțelegere sinceră sau din ură ascunsă” (*sincera adhuc inter matrem filiumque concordia siue occultis odiis*). Și aici, în ultimul exemplu, varianta nefavorabilă este pusă la sfârșit și ponderea ei este mai mare și prin folosirea metonimiei *occultis odiis* (pluralul pentru singular).

g) Alături de construcțiile disjunctive, istoricul utilizează antiteza în cadrul unei afirmații certe (verbul este la modul indicativ): *mos est laudare*, II, 38): cererea lui Hortalus a fost respinsă (era sărac și cerea bani pentru copiii lui) de către Tiberius, printr-un discurs: „Aceste cuvinte au fost ascultate cu semne de aprobare de cei ce obișnuiesc să laude toate faptele Împăraților, bune sau rele” (*Haec atque talia, quamquam cum adsensu audita ab iis quibus omnia principum, honesta atque inhonesta, laudare mos est ... excepere*). „Bun” și „rău”, deși antitetice, sunt puse pe același plan.

O altă variantă antitetice se găsește în III, 44, cu părerea nefavorabilă la sfârșit: „Îngrijorați de soarta republicii, cetățenii buni se întristau urând prezentul și dorind o schimbare, mulți se bucurau însă de propriile lor primejdii” (*Optimus quisque rei publicae cura maerebat; multi odio praesentium et cupidine mutationis suis quoque periculis laetabantus...*).

7. De cele mai multe ori, subiectul afirmației, ca judecată de valoare, rămâne nedeterminat: „unii”, „alții”, „mulți”, „cei mai mulți”, „câțiva” (*quidam, alii, plures, plerique, pauci*).

a) Incertitudinea, dubitația se realizează în mod frecvent prin reproducerea opiniilor anonime ale contemporanilor, a zvonurilor, așa-numitele *rumores*. Adesea, opiniile anonime sunt transformate în discursuri reproduse în stil indirect. Ele sunt

semnalate prin verbe la forme impersonale: „se spunea” (*dicebatur*), „se zvonea” (*adfertur*) sau sintagme de tipul: „se răspândi zvonul”, „zvonul se lăți”, „ideea că...”, „mulți adaugă”, „locuitorii pretind”, „după unii”, „după alții”.

b) Alături de *rumores* mai există și tradiția istorică, la care Tacitus nu aderă. Părerile vulgului se opun părerilor celor cu judecată (*prudetes*), dar și acestea sunt împărțite (*Hi... Dicebatur contra...*). În interiorul zvonurilor, rumorilor, apar antagonisme. Astfel, moartea lui Augustus este urmată de discuții în contradictoriu asupra valorii morale a faptelor întemeietorului Principatului (I, 9). Unii laudă conduita lui Augustus (I, 9), alții condamnă, resping comportarea împăratului (I, 10): *uita eius uarie extollebatur arguebaturue*.

c) Adesea, Tacitus pare să încline spre una din tabere. Astfel, consemnează zvonurile că Piso ar fi deținut scrisori trimise de Tiberius, cu instrucțiuni precise împotriva lui Germanicus și că nu s-ar fi sinucis, ci că ar fi fost doborât de călăii împăratului (III, 16); adaugă însă imediat că nu subscrie la această versiune asupra sfârșitului senatorului Piso, dar că a trebuit să nu ascundă „cele povestite de oamenii care au trăit până în vremea tinereții” sale (*Quorum neutrum adseuerauerim: neque tamen occulere debui narratum ab iis qui nostram ad iuuentum iurauerunt*).

Multe dintre personajele lui Tacitus sunt caracterizate parțial prin *rumores*. *Rumores* întregesc imaginea unei realități complexe, dominată de clarobscur, de nuanțe și polisemie.

Tacitus, așa cum relevă Sergiu Pavel Dan în lucrarea *Spiritul Romei*, a avut în vedere, scriind această istorie, neșansa de a se fi născut într-un veac atât de stricat (*corruptissimo saeculo*), care nu mai încurajează elanurile eroico-patriotice ale poetului epic. În IV, 32 Tacitus își motivează *Analele* astfel: „Nimeni nu trebuie să compare *Analele* mele cu operele celor ce scriu istoria veche a poporului roman. Ei povesteau în largi descrieri războaie însemnate, cuceriri de orașe, înfrângeri și prinderi de regi; iar înăuntrul: certurile consulilor cu tribunii, legile agrare și frumentare, luptele dintre plebe și nobilime. Osteneala noastră e închisă într-un câmp mai strâmt și fără de glorie: o pace neclintită sau abia hărțuită; o viață publică jalnică și un Împărat care nu voia să mărească hotarele imperiului. Nu e totuși fără folos de a ne opri atenția asupra acestor lucruri, neînsemnate în aparență, din care însă izvorăsc adesea mari învățăminte”¹.

Iată de ce Tacitus a fost nevoit, de cele mai multe ori, să se ascundă în spatele unor păreri nedeterminate, să pară a nu se pronunța pentru niciuna dintre judecățile de valoare aparținând tradiției, să evite căderea în monotonie, impas din care a ieșit prin utilizarea într-un mod atât de subtil, de personal și de variat a tehnicii variantelor.

Referințe bibliografice

- Boissier, Gaston. 1903. *Tacite*. Paris: Librairie Hachette.
Cizek, Eugen. 1974. *Tacit*. București: Editura Univers.

¹ Traducere Eugen Lovinescu (1925).

- Dan, Sergiu Pavel. 1979. *Spiritul Romei. O privire comparativă asupra gândirii politice și faptei unui popor: Titus Livius, Cornelius Tacitus, Plinius cel Tânăr*. Cluj-Napoca: Editura Dacia.
- Grimal, Pierre. 2000. *Tacit*. Traducere de Gabriela Creția și Lidia Cotea. București: Editura Teora. Colecția Universitas.
- Guțu, Gheorghe – Creția, Gabriela. 1995. *Cornelius Tacitus, Anale*. Traducere din limba latină, introducere și note de Gheorghe Guțu. Confruntarea textului de Gabriela Creția. București: Editura Humanitas.
- Lovinescu, Eugen. 1925. *Analele lui Cornelius Tacitus. Volumul I (Domnia lui Tiberiu: cărțile I-IV)* (Ediția a III-a). București: Tipografia România Nouă.
- Marin, Andrei – Barbu, N. I. 1964. *P. Cornelius Tacitus, Opere III, Anale*. Traducere Andrei Marin. Studiu introductiv și note N. I. Barbu. București: Editura Științifică.